

RAFAL MAZUR

Uniwersytet Jagielloński, Kraków, Polska

<https://orcid.org/0000-0001-7353-1599>

Copyright and License: Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2020. This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivatives 4.0 International (CC BY- ND 4.0) License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/legalcode.pl>).

**RECENZJA MONOGRAFII LAURY POLKOWSKIEJ
WARTOŚCI I ANTYWARTOŚCI W TYGODNIKACH OPINII.
KOMPARATYWNA ANALIZA DYSKURSU Z ELEMENTAMI
LINGWISTYKI KWANTYTATYWNEJ**

Słowa kluczowe: dyskurs polityczny, prasa, wartości, wartościowanie.

STRESZCZENIE

Recenzja poświęcona jest książce Laury Polkowskiej *Wartości i antywartości w tygodnikach opinii. Komparatywna analiza dyskursu z elementami lingwistyki kwantytatywnej*. Jest to praca z zakresu wartości i wartościowania w języku polityki. Autorka wykorzystuje metodologię ilościowo-jakościową do analizy dyskursów liberalnego i konserwatywnego w tygodnikach opinii.

Książka autorstwa Laury Polkowskiej pt. *Wartości i antywartości w tygodnikach opinii. Komparatywna analiza dyskursu z elementami lingwistyki kwantytatywnej* wydana w Warszawie w 2018 r. nakładem Wydawnictwa Naukowego UKSW stanowi próbę rekonstrukcji pozytywnego i negatywnego wartościowania w dwóch dyskursach politycznych: liberalnym i konserwatywnym. Autorka dokonała analizy porównawczej języka obu tych środowisk. Wykorzystała w tym celu korpusy tekstów publikowanych w czterech polskich tygodnikach opinii: „Polityce”, „Newsweeku”, „Do Rzeczy” i „W Sieci”. Badane artykuły zbierane były w dwóch przedziałach czasowych: od 1 lipca 2013 r. do 30 czerwca 2014 r. oraz od 1 lipca 2016 r. do 30 czerwca 2017 r. W tym czasie władzę w Polsce sprawowała kolejno koalicja Platforma Obywatelska – Polskie Stronnictwo Ludowe, a następnie partia Prawo i Sprawiedliwość. W badaniu ujęto teksty z najważniejszych działów o tematyce politycznej tj. (w zależności od tygodnika): 1. Temat tygodnia / Temat numeru / Temat z okładki; 2. Kraj / Polska / Polityka; 3. Społeczeństwo. W ten sposób powstało 8 korpusów o znormalizowanej długości po 700 000 wyrazów każdy, połączonych według klucza światopoglądowego. Teksty publikowane w „Polityce” i „Newsweeku” zostały przez autorkę utożsamione z dyskursem liberalnym, natomiast te zamieszczone w tygodnikach „Do Rzeczy” i „W Sieci” powiązała ona z dyskursem konserwatywnym.

Monografia została podzielona na dwie części. Część pierwsza zatytułowana *Wizja świata w liczbach* wykorzystuje metodę analizy ilościowo-jakościowej. Badaczka zestawia tu listę rzeczowników, które w zebranych materiałach zanotowano z najwyższą frekwencją, ze zbiorem słów sztandarowych Walerego Pisarka (2002). Na tej podstawie wyznacza jedenaście nazw wartości charakterystycznych dla dyskursu konserwatywnego (*Kościół, naród, wiara, tradycja, religia, ojczyzna, patriotyzm, godność, polskość, chrześcijaństwo, katolicyzm*) i dziewięć dla liberalnego (*wolność, sukces, własność, równość, postęp, kapitalizm, tolerancja, nowoczesność, dobrobyt*).

Punktem wyjścia dla prowadzonych rozważań jest każdorazowo metoda ilościowa. Prezentowane w tabelach dane liczbowe informujące o frekwencji badanych pojęć traktowane są jednak wyłącznie jako podstawa do szczegółowej i pogłębionej analizy dyskursu, polegającej na badaniu konotacji, które wywołują wyznaczone przez autorkę nazwy wartości. Nie znaczy to, że sama analiza kwantytatywna nie staje się dla Polkowskiej źródłem wartościowych spostrzeżeń. Interesującym wnioskiem wynikającym z porównania list rankingowych jest to, że konserwatywny dyskurs medialny okazuje się bardziej nasycony wartościami. Wyższą frekwencję mają w nim także nazwy tych wartości, które są charakterystyczne dla dyskursu liberalnego, takie jak: *wolność, tolerancja, nowoczesność czy Europa*. Ponadto mniej nasycony aksjologicznie dyskurs liberalny odznacza się także mniejszym stopniem nacechowania ekspresywnego. Publicyści tygodników konserwatywnych częściej wykorzystują dyskurs oparty na kreowaniu poczucia zagrożenia oraz stosują słownictwo wartościujące negatywnie w odniesieniu do przeciwników ideologicznych. Częściej opisują także przedstawicieli popieranego sił politycznych z jednoznacznie pozytywnym nacechowaniem aksjologicznym. Warto zauważyć, że oba rodzaje tygodników dużo miejsca poświęcają negatywnie ocenianym przez nie elementom rzeczywistości. Dla przykładu *Kościół* rzadziej stanowił źródło zainteresowania tygodników konserwatywnych niż dla krytykujących go czasopism liberalnych. Odwrotnie zaś było w przypadku *Europy*, wartościowanej ujemnie w dyskursie konserwatywnym, a pozytywnie lub neutralnie w liberalnym. W obu dyskursach, mimo deklaracji, brak również rzeczywistej chęci osiągnięcia porozumienia lub dążenia do kompromisu. Choć badane tygodniki więcej uwagi poświęcają środowiskom wyznającym odmienną, nieakceptowaną przez nich ideologię, to w zebranych materiałach pojawiają się też leksemy będące synonimami *zgody* i ją kontujące, m.in.: *zgoda, pokój, porozumienie, dialog, kompromis, jedność, pojednanie*. Z przedstawionej przez autorkę analizy wynika jednak, że tego rodzaju leksyka używana jest najczęściej w funkcji deprecjatywnej, do napiętnowania tych, których zdaniem publicystów obwinąć można za stan skłócenia polskiego społeczeństwa. Pozytywne konteksty ograniczają się zazwyczaj do podkreślenia jedności i zgody panującej w ramach własnej formacji.

Druga część książki zawiera cztery szczegółowe analizy jakościowe będące studium przypadku. Zostały one poświęcone kolejno pojęciom *wolności, polskości, tolerancji* i *zdrady*. Jak zauważa sama autorka, dobór tych pojęć miał charakter w pewnej mierze arbitralny, ale jednocześnie zostały one wybrane w taki sposób, aby odznaczały się różnicowaniem pod względem nacechowania w obu rodzajach analizowanych dyskursów.

Wolność jest więc jedynym z omawianych w tej części pracy pojęć, które w obu typach tygodników stanowi wartość pozytywną. Co ciekawe, w obydwu dyskursach zwraca się uwagę na niedostatek wolności, który jest wynikiem działania przeciwników ideologicznych. *Polskość* natomiast przedstawiana jest jako wartość tylko w tygodnikach konserwatywnych. W dodatku, jak trafnie zauważa autorka, jest to wartość szczególna, skupiająca inne wartości konserwatywne: *katolicyzm*, *tradycję* i *patriotyzm*. W tygodnikach liberalnych *polskość* obrazuje się neutralnie albo wręcz jako antywartość. W pierwszym okresie badawczym jest ona utożsamiana z reprezentacją szkodliwych narodowych mitów i autostereotypów, natomiast w drugim wiązana z niebezpieczeństwem autorytaryzmu i idei narodowościowych. Słusznie pisze Polkowska, że wszystkie obawy formułowane przez liberalnych publicystów w okresie sprawowania władzy przez Prawo i Sprawiedliwość skupia poniższy przykład:

Ostatecznym celem dzisiejszej władzy jest wykreowanie „normalnego Polaka”, dającego siłę i władzę PiS. Ma to być żyjący w tradycyjnej rodzinie dobry katolik-parafianin, przyjmujący pisowski opis historii, nieufny wobec obcych, multikulturowych nowinek, wynalazków typu gender. To swojski sarmata goniący islamistów, lewactwo, gejów, KODerastów, tolerancjonizm, Brukselę i poprawność polityczną. Dumny z całej przeszłości narodu duchowy potomek żołnierzy wyklętych, wierzący, że Smoleńsk, Jedwabne, Kielce to sprawy co najmniej niewyjaśnione, a Polska jest generalnie krzywdzona przez zmywy i spiski (Polkowska 2018, 230. za: *Polityka* 37/2016).

W przypadku *tolerancji* autorka również zwraca uwagę na skrajnie różne wartościowanie w obu typach dyskursów. Publicyści liberalni przedstawiają ją jako wartość, o którą należy walczyć, jednocześnie skupiając się na niskim poziomie otwartości Polaków. Z postawą nietolerancji wiązana jest m.in. *mowa nienawiści*, która zdaniem liberalnych dziennikarzy wykorzystywana jest w publicznej komunikacji świadomie i celowo. W tygodnikach konserwatywnych *tolerancja* jest natomiast przykładem antywartości stanowiącej zagrożenie dla polskiej tożsamości. Stosunek do *tolerancji* wyrażony jest zazwyczaj za pomocą połączenia tego pojęcia z odpowiednio wartościującą przydawką (np. *bezrefleksyjna* / *hollywoodzka* / *niebezpieczna* / *rzekoma*). Jedynym jednoznacznie negatywnie nacechowanym pojęciem opisywanym przez Polkowską w tej części książki jest *zdrada*, choć jak zwraca uwagę autorka, jest ono zdecydowanie częściej wykorzystywane w dyskursie konserwatywnym niż liberalnym.

Dwudzielna konstrukcja pracy pozwala na pogłębienie analiz ilościowych zawartych w pierwszej części monografii o szczegółowe studia jakościowe. Choć zakres analiz obu części książki w pewnym stopniu się pokrywa, to taki układ pomaga czytelnikowi lepiej zrozumieć istotę różnic między omawianymi dyskursami.

Za bardzo wartościową należy uznać przyjętą przez autorkę perspektywę komparatywną. Dopiero zestawienie obu analizowanych dyskursów daje koherentny i całościowy obraz polskiej sceny politycznej i toczących się na niej sporów, co z kolei może przybliżyć czytelnikowi ich istotę. Niezaprzeczalnym walorem tej monografii jest także zastosowana metodologia zakładająca użycie narzędzi lingwistyki kwantytatywnej. Niezwykle obszerna podstawa materiałowa pracy w postaci korpusu tekstów

liczącego łącznie 5 600 000 słów pozwoliła na przeprowadzenie wielopłaszczyznowej i zbiektywizowanej analizy. Nie można również nie zauważyć, że materiał został rzetelnie przedstawiony. Prowadzone przez autorkę rozważania ilustrowane są za pomocą częstych i obfitych fragmentów opisywanych tekstów. Wydaje się jednak, że cennym dopełnieniem zestawienia list frekwencyjnych mogłoby być wyznaczenie na ich podstawie listy słów kluczy, które precyzyjniej wykazałyby różnice między leksyką używaną przez publicystów liberalnych i konserwatywnych niż sama analiza częstości wyrazów. Pewną wątpliwość rodzi także używana przez autorkę terminologia odnosząca się do analizowanych dyskursów. Zamienne stosowanie pojęć *liberalizm* i *lewica* oraz *konserwatyzm* i *prawica* (zauważalne w opisie, a także na poziomie tytułów rozdziałów; por.: *nazwy wartości prawicowych*; *nazwy wartości liberalnych*), należy uznać za pewne uproszczenie, wynikające zapewne z utożsamiania tych pojęć w języku potocznym. Diady *liberalizm – konserwatyzm* i *lewica – prawica* nie są całkowicie tożsame, jako że odnoszą się do dwóch różnych podziałów ideologii politycznych i w związku z tym są synonimami jedynie częściowo (Bobbio 1996, 96; Macko 2012, 249). Podobny problem wiąże się także z tym, że Polkowska nie uwzględnia autocharakterystyk poszczególnych czasopism (redaktor naczelny tygodnika „Do Rzeczy” opisuje profil czasopisma jako *konserwatywno-liberalny*: „Konserwatywny, bo szanujący tradycję chrześcijańską i odwołujący się do sprawdzonych i trwałych zasad etycznych w życiu publicznym. Liberalny – bo popierający wolność gospodarczą”; por. dorzeczy.pl) oraz przyporządkowanie do określonych typów dyskursów konkretnych partii politycznych (Pająk-Piątkowska 2010). W związku z tym konieczne byłoby precyzyjne zdefiniowanie i rozróżnienie przez autorkę używanych w książce pojęć *liberalizm*, *lewica*, *konserwatyzm*, *prawica*. Pewną wątpliwość budzi też przyporządkowanie poszczególnych nazw wartości do badanych dyskursów. Wydaje się, że autorka postępuje tu w dość arbitralny sposób. Zastanawiać może m.in. powiązanie *dobrobytu* i *własności* z dyskursem liberalnym, a *godności* z dyskursem konserwatywnym. Jak wynika z podawanych przez autorkę danych, nazwy tych wartości występują w obu dyskursach w pozytywnym lub neutralnym kontekście. Być może uzasadnienie takiego rozstrzygnięcia powinno wybrzmieć w tekście nieco mocniej. Pewnym rozwiązaniem zauważonych przeze mnie problemów mogłoby być wyjście poza dualny podział dyskursu zaproponowany przez autorkę i poszerzenie go o kategorie pośrednie. Oczywiście wiązałoby się to z koniecznością rozbudowania przygotowanego na potrzeby pracy korpusu o większą liczbę tygodników, co mogłoby jednak negatywnie wpłynąć na spójność recenzowanej publikacji.

Powyższe uwagi nie obniżają niezwykle wysokiego poziomu merytorycznego całej monografii, która stanowi cenny wkład w badania nad współczesnym dyskursem politycznym, a także wartościami i wartościowaniem w języku. Jest to pozycja, która może służyć badaczom różnych dziedzin, a także stanowić źródło inspiracji badawczych.

BIBLIOGRAFIA

- Bobbio, N. 1996. *Prawica i lewica*. tłum. A. Szymanowski. Kraków: Znak.
- Macko, A. 2012. „Intuicje moralne młodych polskich liberałów i konserwatystów”. *Psychologia Społeczna* 3 (22): 245–260.
- Pająk-Piątkowska, B. 2010. „Wymiar lewica–prawica w Polsce – podziały ideologiczne w polskim społeczeństwie”. *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne* 1: 79–96.
- Pisarek, W. 2002. *Polskie słowa sztandarowe i ich publiczność*. Kraków: Universitas.
- Polkowska, L. 2018. *Wartości i antywartości w tygodnikach opinii. Komparatywna analiza dyskursu z elementami lingwistyki kwantytatywnej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UKSW.

Review of Laura Polkowska's Monograph *Values and Anti-values in Weekly Opinion Magazines. Comparative Discourse Analysis with Elements of Quantitative Linguistics*

Key words: political discourse, press, values.

ABSTRACT

The review is devoted to the book by Laura Polkowska *Values and anti-values in weekly opinion magazines. Comparative discourse analysis with elements of quantitative linguistics*. This is a study in the field of values in the language of politics. The author uses both quantitative and qualitative methodology to analyze liberal and conservative discourses in weekly opinion magazines.